

Lapszemle.

The Hibbert Journal.

1904. jan. szám.

„Az istenek mint a faji memória megtestesülései cz. újsághajhászó cikkben *Carpenter* azt fejtegeti, hogy az istenek genesisben valószínűleg más fizikai elemek is szerepeltek ugyan, de mégis „az istenalakok a faji öntudatos életnek az egyén elméjében való apparitíói vagy manifestációi.“ Az ősök végtelen sorának tapasztalataiból örökölt határozatlan reminiscentiák egyes népfajokban bizonyos szunnyadó ideálokat teremtenek, melyek — mint valami plátói „ösképek“ — ahhoz illő élő egyének szemlélése által támadt behatások folytán a „mánia“ vagy extasis állapotaiban lesznek az egyesre nézve pl. a szerelem, a harc, az athléta megtestesült eszményei, vagyis istenek; illetve a természet tárgyai és jelenségei, mint élők s embernek vélt valóságok, isteni tulajdonokkal ruháztatnak föl. S „ez istenek . . . emberi typosok idealisatiói, nem valóságok (realitas), hanem a fajban működő, hatékonyan serkentő és inspiráló reális erőknék személyesítői“, melyek a nép fejlődésével lépést tartva, lassan bár, de bizonyosan változnak. — E theoriában, ami új — az nem jó! . . .

Beibitz „Új szempont a theológiában“ címmel azt sürgeti, hogy az evolúció elvének általános elfogadása folytán a teremtő „legyen“ szava megszabadulván a varázsigééhez hasonló jellegétől, a természettudomány újabb vívmányaival egyezőleg alakítandó át egész theol. fölfogásunk és így a természeti okoknak minden újabb fölfedezése — Isten a világban immanens levén — újabb isteni kijelentésnek lesz eszközlője.

Farnell tanulmánya; „Áldozati communió a görög vallásban“ — értékes. Kimutatja, hogy az áldozatnak az a Robertson Smith-féle mystikus fogalma is, amely szerint az sacramentalis, ritualisticus cselekvény, mely által valóságos és testi communióba lép az áldozó az istenséggel — Homerosz korától az egész görög történeten át ismert volt s nem csupán az eleüsisi mysteriumokban, hanem föltalálható az államvallásban is, leghatározottabban s lényegesebben mégis az Orpheüs-dionysosi és attis-cybelei semihellenistikus mysteriumokban. Így hát a ker.ség

vezéreszméi nem voltak teljesen idegenek és ismeretlenek a későbbi hellen világra nézve.

Bacon egy korábbi közleményben (1903. ápril. sz.) „*A jánosi kérdés*“ külső bizonyítékairól azt tartja, hogy ezek inkább szólnak az evang. és az apocal. jánosi szerzősége ellen, mint mellette. Mostani dolgozatában meg a belső bizonyítékok alapján eldöntöttnek véli, hogy mind a kettő pseüdonym irat. Emez palesztinai olvasók számára szerkesztetett János ap. neve alatt, „a föltámadást és ítéletet“ tagadók ellen, a palesztinai eschatológia támogatására; amaz pedig az appendixszel (21. f.) mint utánzattal megtoldatván és revideáltatván, János ap. tekintélye alatt akart célt érni a páli logostannal a Kr. testben lett eljövételét tagadó s a szeretet törvényét, mint Jézus által adott új parancsolatot elfeledett ultrapaulinus és dokéta dualismus ellenében.

Ápril. szám.

Lodge „Eszmék a ker. tan reinterpretációjához“ címen heves támadást indít „az orthodox doctrinák“ — bűneset, eredendő bűn, örök büntetés, megváltás stb. ellen s ezeket mint a modern tudományosság és criticismussal össze nem férőket elveti és „a Kr. megjelenésével és művével összefüggő nagy mysteriumok alatt rejlő igazságokat“ e 3 pontban foglalja össze: 1) incarnatio és praeexistentia, 2) revelatio vagy fölfedezés, 3) continuitas és állandó hatás. — Ez ultramodernkedésre remek választ ad dr. *Talbot* a júl. számban. Elismerve a laikus szerzőnek jó szándékát, figyelmezteti, hogy „az amatőrködésre kényes teret választott“, mert dilettánskodásában a ker. tant vagy egyáltalán nem, vagy félreértette több ízben, ezért a bűnről, a haragvó Istenről, a büntetésről és váltságról való nézete téves, az incarnatióról vallott fölfogása pedig éretlen, s általában e nagy fontosságú kérdéseket, nem elég előtanulmánynyal és meggondoltsággal tárgyalja. — Lényegében éppígy értékeli *Lodge* cikkét „*Egy kath. pap*“ is (okt. szám.) azzal az eltéréssel mégis, hogy véleménye szerint szerző támadásainak inkább a prot. dogmákkal szemben van némi jogosultsága.

Hensley Henson a *J. Kr. föltámadásáról* azt vallja, hogy ez történeti tény; mégis az apostoli fölfogás a föltámadásról inkább ez: „Az úr él!“ mint sem az: „Az Úr föltámadott!“ . . . Bár magára a tényre nézve nincs szemtanú, bizonyítják a christophaniák s az Úr hatalmának jelei az ő egyházában. Krisztus él, mert ma is munkál.

A *berlini Winckler* nagy tudományos apparatussal igazolja dr. Budge ellenében, hogy a Musri név 4 különböző tartományra alkalmaztatott: (1) Keletázsia egyik vidékére, (2) déli Kappadóciára, melylyel szomszédos vala Kuë, (3) Aegyptomra s (4) a Judea és Edom déli határán a Sinai félsziget és Arábia felé terjedő vi-

dékre, és pedig akkor is, mikor egy ideig a filiszteusok birtoka volt, illetve Aegyptomtól függetlenül seikek kormányzása alatt állott. Bebizonyítja továbbá, hogy Meluhha nem Ethiopia, hanem Arábiának egy része és Magannal együtt inkább geográfiai mint politikai elnevezések. Az „abar nahan“ föliiratban meg a „nahr“ nem az Eufratesre vonatkozik, hanem a »nahal Musri« vagy a bibliai „nahar Misraim“ az.

A júliusi számban *Bailey Saunders* magvas tanulmányt közöl Herderről a humanus gondolkodású emberről s a fölvilágosodott theologusról, aki szerint „a theológiát szabadon lehet tanulmányozni s nem szükség, hogy az ember szolgálásra kárhoztassa a lelkét.“

Mellone „a halhatatlanság problémájának mai állásáról“ értekezve, úgy hiszi, hogy e hitnek, jobban mondva vágnak legtermészetesebb alapja az az érzelem, hogy együtt lehessünk szeretteinkkel nem a testtől elkülönzött immaterialis létben, hanem valóságos személyes életet élve, melyben folytonos tökéletesedés a részünk. Ezért a jól folytatott földi élet előkészület a jövőre. Mert a halál utáni lét vágya nem egoisticus; ama jobb hazában nem vár az ember jutalmat, jutalma az, hogy eljutott oda. A többi állatoktól rationalis, moralis és spiritualis tulajdonságaink által különbözünk s muljuk felül őket, s ezek nem az organismus fenntartására szolgáló műszerek — rendeltetésök magasabb és ezek adnak értéket az életnek — s ezért joggal hihetjük, hogy e kvalitásaink, kivált az ész és szeretet, örök létre örök tökéletesedésre hivatvák, melyben a világ czélosságának s a teremtő bölcsességének tudása is megerősít bennünket. De bizonyos-e a lélek halhatatlansága? . . . Am azt sem tudjuk bizonyosan, hogy mi a lélek. Ennek a problémáját sem a materialismus, sem az „új“ pszichológiai iskola nem tudta megoldani, sőt halhatatlanságának igazolására a metaphisikai rendszerek és a spiritismus erőfeszítései sem hoztak újabb bizonyítékokat. *Biztos* tudásunk nincs e tárgyban, mint egyebekben is tudásunk bizonytalanság, kétely, modificatio és változás alá vettetett. Nem értük-e meg a Hegel-sejtette pszichológiai jelenségeknek (hypnotismus, clairvoyance, visió és telepathia) tudományos igazolását s nem mutatnak-e némi jelek a subliminalis én létezésére?! . . . S ma már tapasztalati alapon beigazolódtott a föltevés, hogy az elme vagy lélek létezése a szó tudományos pszichológiai értelmében vett ideg- és agymechanismuson alapul, s hogy az „anyag“ abstractió és tán sohse fogjuk megtudni, hogy valójában micsoda. A test pedig materiális moleculák organismussá combinálódott alakja csupán?! Hol kezdődik a lélek létezése s a testtel való összeköttetése, praeexistens volt-e vagy más valamiképp jutott a testbe? — ki mondhatná meg ezeket teljes bizonyossággal? Nem is szükség ezt tudnunk a halhatatlanság hitéért, mert a vég világot vethet a kezdetre, a kezdet azonban a végre nem.

S a végről már is alapos okunk van erősen hinni abban, hogy mindenkire tökéletesedés vár és a halál csak egy megállóhely az életben.

Cobb „L'Hypocrisie Biblique Britannique“ c. alatt sötét képet rajzol az angol egyháztársadalmi és irodalmi viszonyokról, melyekben oly általános a képmutatás, hogy — egyébről nem szólva — a skót szabadegyház organumát kivéve nincs egyházi lap, mely a kritikát igazság szerint gyakorolná.

W. Knight igen találó vonásokkal rajzolja „a történeti módszer használatának értékét a bölcséletben“, bebizonyítván, hogy csakis ennek a segítségével lehetünk képesek pontosan megállapítani a megillető helyet, melyet az egyes bölcsészeti rendszerek az emberi gondolkodás fejlődésében elfoglalnak.

„A rossz kérdését“ *Stock*, a régi taposott nyomokon haladva tárgyalja és új adalékkal nem járul a rossznak ó- és újtestamentomi ismert fogalmához.

Októberi szám.

Lodge „A bűn“ c. válaszában elleneseinek korábbi tanulmánya ellen fölhozott kifogásait e 4 pont alá foglalva (1) a bűnnek evolutionárius szempontból való tárgyalása károsan csökkenti a bűnösség érzetét; (2) ő tagadni látszik Istennek a bűn elleni haragját; (3) eretnek nézetet vall Kr. emberi és istenvolta egymáshoz való viszonyát illetőleg s (4) nem képes átérteni a ker. váltságtan igazi jelentőségét — igyekszik megvédeni álláspontját. De bár mostani cikke sokkal több olvasottságot és óvatosságot árul el, mégis bizonyos, hogy csak diletáns a theol. tudomány terén s tényleg nem képes kellőleg méltányolni a ker.-ség centralis doctrináinak jelentőségét.

A vita alatti kérdésbe beleszól *Muirhead* is s míg egyrészt az ó- és újtestamentomi tanfelfogásból kimutatja, hogy L-nak a bűnről való nézete nem kielégítő, másrészt azt vallja, hogy a váltságtannak szokott egyházi fogalma korunk fundamentalis erkölcsi és intellektuális meggyőződésével gyökeres ellentétben van s ha az efféle dogmák a tudományos kívánalmakkal összhangba nem hozhatók: a tudomány és vallás közötti sajnálatos szakításért az egyház fogja viselni a felelősséget.

Goodwin Smith „Erasmus diadala a modern protestantismusban“ c. alatt szembeállítja Luther és Erasmus egyéniségét s ez utóbbinak a „kegyes pápa“ mint humanista társa iránti magatartásában a szeretet, bölcsesség és jóságnak lelkét, az egyh. reformálása módszerét illetőleg a fokozatos, egyetemes, evolutionarius reformra törekvését, mások véleménye iránti türelmességét, a dogmáktól való idegenkedését s az akarat szabadságáról vallott nézetét dicsérve, kiemeli, hogy ezen eszmék nagy hódítást tettek a modern protestantismusban, sőt — Goethe és Huxley állítása szerint — Európa mentől hamarabb Erasmus vezetése alá kerül. —

Lehetséges és nem is bánjuk már, csakhogy Luther lánglelke létrehozta az áldott reformációt!

Bickersteth Wheeler „a tiz parancs” címén a gyakorlati etika szempontjából, tudományos érték nélkül tárgyalja a dekalógot.

Utolsó a sorban *Adeney* mélyen járó tanulmánya „a héberek szerinti evang.-ról”. Erre nézve az *atyák* emlékezései, mint külső bizonyítékok, bár nem oly bőségesek, de majdnem, ha nem teljesen oly régiak, mint az újszöv-i synoptikusokat illetőleg. A belső bizonyítékok tekintetében is igazolt, hogy igen régi, csaknem egykorú a synopt.-kal s a történeti tradíciónak s Jézus tanításának néhány töredékét is tartalmazza. Anyagát e 3 forrásból meríti: (1) a kanon. evang.-ban nem foglalt *eredeti* tradíciók, — (2) a kanon. evang.-ban nem található megbízhatatlan legendák, s (3) a 2 vagy több kanon. evang.-ból vett és a szerző által önálló anyaga világánál átdolgozott részekből. A mű nem eretnek irányú, mely a ker.-ség kezdeteinek igazi tradícióját elferditené; becsületes szándékból íródott s szerzőjének jóhiszeműségében nincs okunk kételkedni.

Közli: *Miklós Géza*.

„*Neue kirchliche Zeitschrift*.” kiadja Wilhelm Engelhardt, megjelenik a Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Nachf. (Georg Böhme) könyvkiadónál Lipcsében. Ára 12 havi füzetért egy évre 12 korona.

Ezen jelesen szerkesztett folyóirat nem rég megjelent 12. füzetjével megint befejezte egy (eddig a 16.) évi pályafutását. Munkatársai a pozitív lutheránus theologiai irányú egyetemi tanárok és lelkészek sorából kerülnek ki. A füzetek tartalma a legváltozatosabb.

Az ó-testamentom körébe vág Köberle rostocki tanár cikke a bűnbocsánatról az ó-szövetségben, Meusel cikksorozata az ősök kultusáról az ősziraeli vallásban, Klostermann több cikke a Deuteronomiumról, König értekezése az emberfiáról Dániel könyvében és Sellin cikke, melyben Melchisedekről írva ki akarja mutatni Genesis 14. lényegének hitelességét. Itt meg kell még említeni Sellin jelentős cikkét, melyben a kelet ásatásainak eredményeiről és azok jelentőségéről Izrael vallásának fejlődésére vonatkozó ismereteinkre ír.

Az új szövetségre vonatkozó cikkek közt főleg Seeberg két cikkét kell kiemelni; az egyik szól János apostol jelleméről, a másik összeállítja az új testamentum adatait azon 40 napra vonatkozólag, melyet Jézus feltámadása után még a földön időzött és azokból meglepő, jelentős következtetéseket von. Azután különösen kiváló Ihmels lipcsei tanár kritikai szemléje, melyet több cikkben az utolsó évek dogmatikai kézikönyvei felett (Oettingen, Schnedermann, Rohnert, Kaftan) tart. Határozott állás-

pont és a legmesszebbmenő objektivitás, meg a kritika előkelősége Ihmels cikkeit toronymagásra emelik a szokásos kritikák fölé. Wohlenberg lelkész igen érdekesen és tanulságosan ír a vallástörténeti módszer alkalmazásáról az ujszövetség magyarázatánál. Kiváló még Bachmann erlangeni tanár székfoglaló beszédje, mely a természet és kegyelem problémájáról szól, ebben és ennek helyes felfogásában mutatván fel a mai kor dogmatikai kérdéseinek alapvető és forduló pontját. A rendszeres theologia köréből kiemeljük még Grützmacher fejtegetéseit a keresztyénség lényegéről és Brunstäd elvont, de éles logikával írt értekezését a keresztyénség abszolutságáról.

A történeti cikkekből különösen ki kell emelni Zahn szakszerű jelentéseit az ókori egyház irodalma terén tett újabb felfedezésekről, azután Berbig lelkész cikkeit, melyek Spalatin és Luther levelezéséből merítve festik e két férfiú egymáshoz való viszonyát. A kép, melyet ezen viszonyról nyerünk, igen szemléletes és sok új eddig ismeretlen részletet mutat. Bonhöff a legio fulminatrix történetének hitelességét mutatja ki és Hashagen érdekes képet fest a francia forradalomból leírván az ész kultuszának történetét ezen időben.

Schiller halálának évfordulója alkalmából egy cikk Kinast lelkész tollából szól Schiller vallásosságáról. Kellert gymn. tanár a gimnaziumi vallástanításról, Schwartz missiói igazgató a pogánytérítés munkájának céljáról ír; arról, vajjon egyeseket vagy egész népeket igyekezzünk-e megtéríteni. Ha még mindehhez hozzávesszük Burgernek, az egyik főkiadónak az év elején írt cikkét, mely az egyházpolitika és az egyházi élet legfontosabb kérdéseit fejtegette, azt mondhatjuk, hogy a theologiai tudománynak, de az egyházi életnek is alig van olyan ága, amely ezen folyóiratban alapos, szakszerű cikkekben nem találna mivélésre. Épen azért azon olvasóinkat, akik külföldi tudományos theol. folyóiratot olvasni akarnak, ezen lapra figyelmeztetjük. E sorok írója már évek óta olvasssa, ismeri és csak a legmelegebben tudja annak járatását, olvasását ajánlani.

Közli: *Dr. Daxer György.*